HALK BİLGİSİ HABERLERİ

İstanbul - Eminönü Halkevi Dil, Edebiyat ve Tarih şubesi tarafından çıkarılır aylık mecmua

Yazı İşleri Müdürü : MEHMET HALİT BAYRI

Yıl : 7 Birincikânun 1937 Sayı : 74

TÜRKİYEDE CİLT HASTALIKLARINA MÜTEALLİK HALK BİLGİ VE TEDAVİLERİ [*]

Türkiyede cilt folkloru çok zengindir. Şehirlere göre bunların birçok husus1yetleri nazara çarparsa da bazı yerlerde büyük benzeyişler vardır. Halkça cilt hastalıklarının bazılarını tedavi etmek çare ve kolaylıkları vardır. Bu tedbirlerle iyi olacağına behemahal kani olanlar vaktile pek çokken Türkiye Cumhuriyetinin feyzile böyle bazen muzır netice verebilen tedaviler maarifin her tarafta tamimi ve halkın her tarafta kolaylıkla bulduğu hekimlerin sayesinde bu gibi indî müdavattan kurtulmuştur. Ne de olsa vaktile halkın yapmış olduğu bu tedavi şekillerine bir göz gezdirmek faydadan hâli değildir.

Cilt hastalıklarının husulünde nazar değmesinin büyük tesiri olacağına ve ruhî sıkıntıların bunda âmil olduğuna inanılır, bazı hastalıkların esnayı seyrinde görülecek olursa hastalık dışarı vurdu, çıkıp gideceğine iyi bir alâmettir derlerdi. Bu maksatla birçok dahilî ve haricî ilâçlar tertip olunmuştur.

Bundan 14 asır evvele kadar uzanacak olursak Uygurlarda Türk Tababetinin çok tekâmül etmiş bir safhasını görüyoruz. Orada da Seborenin, Favusun, koltuk altları kokmasının, cilt yaralarının, meme iltihabı ve açılmıyan yaraların, müzminleşmiş karhaların. sivilcelerin, (Ümren) yaraları itlâk olunan cildî tezahürlerin, (Bamnik) itlâk olunan cilde ait bir nevi hadbeli hastalığın ve birçok mühim ilâçlarla tedavi olunduklarını görüyoruz. Sair hastalıkların tedavi edildikleri kadar meydanda olan cilt hastalıklarının tedavilerine ait misaller gerek el yazması eski Türkçe tıbbî eserlerimizde (XV—XIX uncu asırlar) pek çoktur. Eserlerden birçok misaller toplanacak olursa bunların iki kaynaktan geldiklerini görürüz. Bir defa bunların mühim esaslarından biri pek eski milletlerden bir anane şeklinde

[*] 9 uncu arsıulusal Budapeşte Dermatoloji Kongresine tebliğdir. Eylül 1935.

bugüne kadar tevarüs edip gelmesidir. Zira halk kendi âdetlerini ve görgülerini bugüne kadar muhafaza ettikleri gibi tıbbî bilgilerini de aynen muhafaza etmişlerdir. Bu eserlerde folklora ait misaller pek çoktur. Diğer bir nokta da bu eserlerde şark ve garp klâsiklerinde bazı mühim malûmatın bulunmasıdır. Garbın menabii bize kurunu cedidede gelmeğe başlar. Orta zamanda bu tesir yoktur. Daha ziyade şarkın islâm tababetinin ve bunun evolüsyonunda âmil olan Türk, Arap, İranlı gibi eski milletlerin ve islâm medeniyetine dahil olan sair büyük hekimlerin bilgileri ve tedavileri esas olmuştur ki bunlar da kaynaklarını o havalide bulunan eski milletlerin folklorik esaslarından ve eski Yunan, Hind, Mısır bilgilerinden toplanmışlardır. Bunlar tesbit olununca cilt hastalıklarının tarihî evolüsyonunu tesbit etmek kolaylaşır.

Şarkta bu meyanda en eski folklorun cüzzam (Lèpre) üzerine çok işlenmiş olduğunu görüyoruz. Cüzzam şarka çok eskiden maruf bir hastalıktır. Hattâ eski Mezopotamyada, Babilde meşhur Hamurabi kanununda bile köle alım satımında bu hastalıktan bahis vardır. Sonra Tevratın Lavi kitabında cüzzam hakkında mühim ahkâm yazılıdır. Peygamberimizin bu hastalıktan korumak maksadile söylediği sözler çok meşhurdur. İşte bu folklor hâlâ şarkta yaşamaktadır. Bunun umumî esasları Avrupa âlimlerince maruftur ve eserlerde tesbit olunmuştur. Memleketimize müteallik bazı malûm olmıyan hususiyetler vardır ki onlara bir göz gezdirmek faydadan hâli değildir.

Eski el yazması tıb kitablarımızda ve Uygurlardan beri gelen malûmattan öğreniyoruz ki, şarkta cüzzam ile frengi tezahüratı birbirlerine karıştırılmıştır. Bütün bunlar bize frenginin bu hastalık çerçevesi dahilinde tetkik olunduğu intibaını vermektedir. Ancak XVI ıncı asırdan sonradır ki bu iki hastalığın biribirinden tefrikine ait vesikalara tesadüf ediyoruz. Bu kabilden bir vesika İstanbulda eski Babıâli evrak hazinesinde mahfuzdur.

Frengi tarihi bizde yenidir. XVI ıncı asırdan itibaren tıbbî eserlerimizde bu hastalığın ârâzı ve bilhassa tedavileri hakkındaki fasılların girmeğe başladığını görüyoruz ki bu da Amerikanın keşfinden sonraya tesadüf eder ve sırf garb kaynaklarından gelen malûmat bizde yayılmıştır. Bugün bu hastalığın yarım asır evveline gelinceye kadar Anadoluda bir kısım halkın yine gizli olarak tütsüler ve hablarla tedaviye kalktıklarına şahid oluruz. Bu tedaviler meyanında halkın bazı hususiyetleri ve ilâveleri nazarı dikkate çarpar. Meselâ tedaviden evvel ve sonra tatbik olunan tuzsuz perhize ehemmiyet verilmişti. Bunların tedavisile meşgul olan ocakların teşhis vasıtalarından biri de ses kısıklığıdır.

Cilthastalıklarında kullanılan ilâçlar sonsuz, hesapsızdır. Bunların bir kısmı dahilen verilir. Diğer bir kısmı ekseriya merhem yapılarak muhtelif şekillerde, misallerimizde görüleceği vechile sürülür. Bu meyanda nazardan veyahut ruhî bir sebebten olmuş zannile ruhî bir takım tedavilere de vaktile baş vurulmuştur. Bunlar da tütsü yapmak, muska taşımak gibi bazı âdetlerden ve bazı yazılı kâğıtların sularının içilmesinden ibarettir. Yahut herhangi bir içilecek şeye de dualar okuyarak bu dualı mayileri içirdikleri de vaktile işidilmiştir.

Köylere nazaran büyük şehirlerde cilt folkoruna ait misaller çok azdır. İstanbulda eskiden bir kaç ehemmiyetsiz vak'alarda yapılan tedavilerden mâda mühim olanları kalmamıştır. Büyük şehirlerde halk hekimleri ve mütehassısları daha kolay bulmaktadır. Köylerde de bir hekim gelinceye kadar yapılan bu kabil müdâvat hâlen bir hekim mevcudiyetinde hekimin kıymeti iyi anlaşıldığından derhal hekimin tavsiyelerini icraya dönmektedir. Bu misallar artık çok azalmıştır. Bilen ihtiyarlardan bunların tesbiti ve eski klâsiklerdeki malûmatın da tevhidi şüphesiz ki cilt hastalıklarındaki Türk tıbbî foklorunun safahatını bize bildirecektir. Bu raporumuzda buna dair bütün misallerin bulunması kabil olmıyacaktır amma seçilen misaller bunu bildirmeğe ve bir fikir vermeğe kâfi gelecektir.

Cilt hastalıkları hakkındaki darbımesellerin kaynakları şarktan gelmektedir. Buna dair misaller çoktur. Türklerin Avrupalılarla 6 asırlık münasebetlerinde oralardan ne gibi itikatlar ve bilgiler getirerek bunların tevlid ettiği darbımesellerin hangileri olduğunu tayin güçtür. Artık bu meseller her memlekette toplanıp karşılaşınca bunların esaslarını tesbit etmek kolaylaşır. Bunlar ve seçilen misallerin çoğu Anadoluda çalışan hekim arkadaşlar ve muallimler tarafından toplanmış ve birer vesile ile bu misaller eserlerde basılmıştır. Kültür Bakanlığı umumî folklora çok ehemmiyet vermekte ve bunları toplattırmaktadır. Zira bunlar ve batıl itikadlar ortadan kalkmaktadır. Cümhuriyet Halk Partisinin hars evleri olan halkevlerinde de bunları toplamak ve neşretmek için teşkilât vardır. Bu teşkilâtta birçok profesörler, muallimler ve hekimler çalışmaktadır. Anadoluda halk tedavileri meyanında bunları dairei ihtisasa alarak tedaviye kalkan birçok maruf ocakların mevcudiyeti vaktile sayılırdı. Bunlar herhangi bir hastalığın tedavisinde mütehassıs bulunurlardı. Cilt hastalıkları tedavilerile meşgul böyle birçok ocaklardan bahsolunur. Bu hususta tuhaf ve garip bir takım batıl itikadlar da vardır.

Cilt temizliği için birtakım inanmalara şahid oluyoruz. Bunda korkutma esas olmuştur. Meselâ bir kimse başkasının elindeki siyili sayarsa onun siyili kendisine geçer, sabahleyin elini yüzünü yıkanmıyan insan

miskin olur... ve saire. Bütün bunun gibi halkı alıştırmak için birtakım inanmalar meydana çıkmıştır.

Anadolunun muhtelif mahallerinde muhtelif cilt hastalıkları için halk kendi aralarında birçok ilâçlar kullanırdı. Bunların türlü türlü tatbikat şekilleri vardı. Bu tedavi usullerinden herhangi birisi bir iki hastada iyi netice verdi mi bu usul o kabil hastalıklara karşı kullanırdı. Bunların bir kısmı yeni olmakla beraber mühim bir kısmı da çok eski zamanlardan gelmektedir. Maddî ve ruhî tedaviler pek çoktur.

Cilt hastalıkları için bizde bir çok kaplıcalar ve sular kullanılmıştır. Onların listesini buraya koyuyorum. Halk bunlara çok itikad beslemiştir.

Umumiyetle cilt hastalıklarının tedavilerine bir nazar atfedecek olursak her hastalığın teşhis ve tedavi edildiğini görürüz. Alelûmum kesikler, yaralar ve bereler her suretle tedavi edilmişlerdir. Bazı hayvanların maddei gaitalarının kullanıldığı işitilmiştir.

Temreği tedavisi pek mütenevvidir. Su yanığı, yanık, bitten vücudu temizlemek, Empetigo, kan çıbanları, saçkıran, Haleb çıbanı, büsrevî ekzema, cüzzam, yüzdeki buruşukluklar, uçuk, köpek memesi, sıraca, dikencik (südamina), zona (gece yanığı), pişik, akneler, ekzema, ürtiker, böcek sokmaları pürürü, vitiligo (alacalık), çatlaklar, nasırlar, bunlara mahallî isimler verilerek ve teşhis edilerek cümlesi birçok ilâçlarla tedavi olunmuşlardır. Cilt kanserlerine dokunulmaması ve benlere ilişilmemesi esas tutulmuştur. Mamafi bunun ilerlememesi için muhitinin tahdidi vesilesile hafif ilâçlar tatbiki de vardır. Eski tıbbî el yazması kitablarda bir çok malûmat olduğu gibi tedavilerini hususî olarak bilenler de çoktur.

Bu tedaviler hakkında bir fikir vermek maksadile halkca maruf olan bir kaçını seçeceğim. Siyil tedavisi halkça çok maruftur. Kel ve uyuz tedavilerini bilenler pek çoktur. Halk arasında halen yaşayan misallerdendir. Bunların tatbik edilmesini mahzurlu görenler ve yaptırmayanlar da bunların çoğunu bilirler. Halkta yalnız bunlara ait değil her husus hakkında mühim malûmat olduğunu tetkiklerimiz daima bize göstermektedir.

Bu raporuma misal olarak bütün cilt hastalıklarını almak isterdim. Zira halkımız hepsini tanır ve mahallî isimlerle yadeder. Bu mevzuun çok geniş olması cihetile bir rapora sıkıştırılamıyacağını tahmin ettiğimden halkca en maruf cilt hastalıkları hakkında birkaç misal iraesi ve bu husustaki darbımeselleri ve inanmaları koymakla iktifa ediyorum.

Uyuz ve tedavileri

— İsfidaç iç yağlı yahut sinirli yaprak suyu ile uyuza sürülse giderir. (Kamusu tıb. 2527. Veliddin kütüphanesi).

AYAŞLI FAHRİ ve KOŞMALARI

Ankara ve muhiti halk şairlerini araştırırken «Ayaşlı Fahri» yi gördük. Bu şair devrinin hem klasik edebiyatına, hem halk şiirine mensup bir şahsiyettir. Şüphesiz bizi alâkadar eden onun koşmalarıdır. Şairin amcazadesi olan eski Ankara Maarif emini ve o zaman H.B.D. azasından Bay Avni bize «Fahri» nin yazma bir divanını verdiler. Aşağıda neşrettiğimiz şiirler oradan çıkarılmıştır. [1]

«Fahri» Ankara kazalarından «Ayaş» ta doğmuştur. Deli Ali oğullarından kantarcı Ömer Ağanın oğludur. Asıl ismi Ahmet Fahri olup halk arasında Ahmet efendi adile anılmakta, «Fahri» ismini mahlas olarak şiirlerinde kullanmaktadır. Aruz gazellerinin vezni düşük bir beytinde doğuşuna kendisi tarih düşürüyor:

Meylü muhabbetim sagere olduğun taneme kim
Zira tarihi tevellüdüm salı sagerdir.

H — 1261

Fahri, zamanının tedris ananelerini takip etmiş, kırk yaşlarına doğru memuriyet hayatına atılmıştır. İlkin «Çorba» [2] reji memurluğunda bulu-

[1] Bu kıymetli yardımlarından dolayı kendilerine teşekkür ederiz.
[2] Yabanabat kazasına halk bu ismi veriyor.

— Arabî ayının onunda kan alınırsa çıban ve uyuz hastalıkları getirir. Ayın on altısında kan alınırsa uyuz ve çıbanı defeder.

— Soğuk suda her gün banyo yapar (Konya).

— Sabahtan hamama gider, yıkanır, 12 dirhem şillegen (şırlağan yağı), (tahan) sürülür. (Amasya).

— Kükürt. Yenecek kükürt vardır. Leblebi ununa katılır, yenir. Bir de sürme kükürtü vardır. Hamamda. (Konya).

— Zeytin yağlı kükürt sürerler. Aç karnına kükürt yuttururlar. (Mersin).

Dahilen : kükürt iyice dövülür, toz haline getirilir, içine şeker ilâvesile yedirilir. Haricen kükürt dövüldükten sonra ince tuzsuz yağ, az miktar da barıt, göz taşı, bazan da yakılmış yumurta kabuğunun külü ilâve edilerek merhem haline ifrag edilir vücude sürülür. Haricî ilâç tatbik edilmeden evvel vücut küllü su ile yıkanır ve uyuz başları tırnakla kanatılır. Şu suretle ilâcın uyuz böcekleri üzerindeki tesiri temin edilmiş olur. (Sinob)... ve saire. (Arkası gelecek sayıda)

Dr. A. Süheyl Ünver

nuyor. Bu vazifesi (1297 - 1300 : H) aralarındadır. Şair bir müddet sonra maliyeye intisap ediyor ve Ayaş sandık eminliğine tayin ediliyor. «Fahri» nin kendi memleketinde geçen bu memuriyeti sekiz yıl devam etmiştir. 1308 e kadar süren bu vazifesi esnasında Ankara valisi Tevfik Pş. tarafından azlediliyor. Şair kasidelerinde bu azlin infiallerini kayt etmiştir.

«Ayaş» tan sonra «Yabanabat» nufus memurluğuna gidiyor, üç sene sonra Zir kazasına naklonuyor. 1318 e kadar bu işte bulunduğunu o sıralarda vücuda getirilen bir Ankara salnamesinden de öğrendiğimiz şair son defa, kendi memleketinde orman memurluğu yapmakta idi. Bu memuriyetinin ne kadar devam ettiği belli değildir. Azledildiği, açıkta kaldığı zamanlarda sık sık Ankaraya gelen, şahıslarla ve vakalarla alâkadar şiirleri etrafa yayan şair, 78 yaşında olarak 1336 da Ayaşta ölmüş, hükûmet konağı civarındaki ailesi kabristanına defnedilmiştir.

«Fahri» nin şiirleri dil itibariyle Karacaoğlan, Dadaloğlu'nunkiler gibi açık saf Türkçe değildir. Mecaz ve istiarelerinde, teşbih ve mazmumlarında divan edebiyatıyla çok düşüp kalkmış bir şairin tesirleri tabiî olarak mevcuttur. Buna rağmen vezin ve nazım şekli itibarile o, halkındır, şiirlerinin lirik edası halkındır. Daha başka bir düşünüşle «Fahri» nin köy halkı şairi değil, kasaba halkı şairi olduğuna hükmetmek, onu olduğu gibi görmek ve kabul eylemekliğimizi temin eder. Dile ait halklılığını tetkiklerinde koşmalarının lehcevî hususiyeti de göze alınabilir.

«Fahri» nin bediî hassasiyeti oldukça zengindir. Şiirlerinde yaşadığı hayatın intibaları var. İsyan ve feryatlarında içli bir kalbin samimî ihtizazları gizlidir. Kendi elyazısı ile yazılmış iki şiir defteri karşısında dikkate şayan bulduğumuz bir nokta var: hayatında tesadüf ettiği ve kahrını gördüğü birçok insanlara karşı Hicviye yazmıştır.

Bunlar içinde çirkin olanlarda mevcuttur, hepsi aruz vezniyle yazılıdır. Koşmaları, sadece garamî tahassüslerinin aynasıdır. Bazılarında «Taşlama» rengi görülüyor.

Koşmalarından çıkan bir neticede onun cinsiyet farkı olmaksızın «Güzel insan tipi» ne olan tutgunluğudur. Güzelliğe tapan Fahri, ayni zamanda gençliğin de esiridir. Halk arasında ona ait olmak üzre yaşıyan menkıbeler, şairin kendisini daima genç göstermeğe çalıştığını, «70 yaşında olduğum halde 25 lik bir delikanlıyım» davasını güttüğünü anlatıyor.[2]

Elhasıl «Fahri» nin halk nazım şekilleri çerçivesi içinde gördüğümüz şiirleri, yukarı sınıfın edebiyatından müteessir olmuş, onun mazmunlarını bazen olduğu gibi almış, terkiplerden kendisini kurtaramamış bir kasaba

[2] Kasabada kendisi ile beraber bir zurnacı kızı, bir de Fehmi isminde bir arkadaşı varmış. Şu vezinsiz nazım onun içindir ;

halkı şairinin hüviyetini gösteriyor. Bununla beraber neşrettiğimiz on koşması «Fahri» nin halkî seciyesini göstermeğe kâfidir. — Z. F.

«FAHRİ» NİN KOŞMALARI

Ayaşta var üç kişi
İkisi erkek biri dişi
Biri Fahri, biri Fehmi, biri zurnacı
Yaşları yetmiş ama geçmez yirmibeşi

Şerabı âlemsin mestane gözlüm
El sana yanıyor, sen kime yandın
Ey mescit cemalim meyhane gözlüm
Dil sana yanıyor sen kime yandın.

Âşıklar ne çekmiş gör hayalinle
Bak neler etmişsin mahcemalinle
Gözlerim yaşını destimalinle
Sil sana yanıyor sen kime yandın.

Zülfünü boynuma ilmek dilersin
Yok kara bağrımı dilmek dilersin
«Fahri» nin yandığın bilmek dilersin
Bil sana yanıyor, sen kime yandın.

— II —

Ne yapup neyliyim gülyüzlü yare
Sevmedim gücendi, sevdim gücendi
Olmaz mı bu halden dil pare pare
Sevmedim gücendi sevdim gücendi.

Akıbet bu derdi beni pir eder
Bağlar kâkülüne hem esir eder
Bir baksam yüzüne bin tekdir eder
Sevmedim gücendi sevdim gücendi

Hanei sefamı «Fahri» kabrettim
Bana yâr ol deyu çok de cebrettim
Bunca yıl yalvardım bunca sabrettim
Sevmedim gücendi sevdim gücendi

— III —

Bize görünmeğe areden güzel
Ağyâri betkâre varsın görünsün
Bendesin suphedek zareden güzel
Benden beter zare düşsün sürünsün.

Alma dedim aldı aşık ahını
İndirir ahımız gökten şahını
Bizden ne sakının vechin mahını
Âlemin bildiği bir çil bürünsün, [3]

Dayanamaz oldu dağ taş zarına
Bilmem ne hal oldu acep yârine
Deryalar kâretmez oldu narına
Nasıl sevinmedin Fahri kurunsun

— IV —

Melâmet hançerin bağrım başına
Nazik elleriyle uruşlu güzel
Halkı hayran etmiş keman kaşına
«Ayaş» kazasında uruşlu güzel.

Cellattır âlemde misli bulunmaz
Haktan bir belâdır bana gülünmez
Cevrü cefasından emin olunmaz
Er gibi meydanda duruşlu güzel

Yazdım dil ucuna hayali yâri
Gel unutma şahım bu «Fahri» zarı
Aşkınla dolandım her bir diyarı
Beş yılda bir kerre görüşlü güzel [4]

— V —

Dil neden takılmış keman kaşlara
Sormasam duramam sorsam duramam
Devletsiz başımı taştan taşlara
Vurmasam duramam vursam duramam

Çekmedi gönlümden kaşı yayını
Renk renk gösterir vechi ayini
Bir saat bir lahza hakipayini
Görmesem duramam görsem duramam

[3] Bu parçanın üçüncü mısraındaki «Sakının» orta Anadolu lehçesini gösteriyor. Bizden ne sakının — Bizden niçin sakınıyorsun.

[4] Öztürkçenin kelime eklerini araştıracak dilbigiçleri için bu koşmada ki (uruşlu, görüşlü, duruşlu) kelimeleri dikkata değer.

BAHTIM, TALİHİM

Evel zaman içinde, kalbur saman içinde bir güzel kız varmış. Güzelliğinden dolayı çok mağrurmuş. Daima aynaya bakarak:

— Ben ne güzelim, diyerek kurulurmuş.

Bir gün kırık tarağile eski peştemalını alarak hamama gitmiş. Hamam kapısından bakmış, güzel... Fakat parası yok ki yıkansın...

Hamamcı bunu görmüş, acımış:

— Ne bakıyorsun kızım, gel bakalım içeri, demiş.

Hamamcı, kızı içeri aldıktan sonra, ustalara:

— Bunu alın, yıkayın, demiş.

Bilmez mi halimi ol kaşı keman
Ateşi aşkıyle olduğum püryan
Huzurunda daim el pençe divan
Durmasam duramam dursam duramam

Sabrile açılır böyle muamma
Sabreyle ey «Fahri» yevmen feyevma
Kurmamak isterim tefekkür ama
Kurmasam duramam kursam duramam

— VI —

Sen beni sevmezsen sevme var güzel
Beni de bir seven bulunur elbet
Âşıkı sadıklar yerde mi kalır
Altın cevher gibi alınır elbet

Bu nushu pendimi kabul etmezsen
Meyhanei aşka gelüp gitmezsen
Eğer bir kemâle sen de yetmezsen
Ah o kıble bağrın delinür elbet,

Bu güzellik sende haşredek kalmaz
Bir vaktın gelir ki kimseler olmaz
«Fahri» yi alanlar elinden salmaz
Senin bu cemalin silinir elbet.

— VII —

Ne sihir etti bilmem yaktı kületti
Sihirbaz kaşların cadu gözlerin
Bağrım kebap etti başım mülettin
Muşki çin saçların âhu gözlerin.

Bana bu cefayı ettikten sonra
Başım üzre otlar bittikten sonra
Ben yanup kül olup gittikten sonra
Hayrin görsün şimdengerü gözlerin

Âşık can vermekte hiç lâf eylemez
Yâr da bir cevrinden muaf eylemez
«Fahri» mazlûmuna insaf eylemez
Hunü uşşak ile memlû gözlerin

— VIII —

Uymuşsun agyâre küsmüşsün bana
Nettim sana söyle ben karagözlüm
Var ise zerrece kemliğim sana
Yok olsun uğrunda ten karagözlüm.

Malûcanü cismim hebalar olsun
Mahvü tebah olsun fenalar olsun
Gonce cemâline fedalar olsun
Halep, Bağdat, Mısır, Ankara gözlüm,

Ehli dertler ile hemdem olmazdım
«Fahri» çeşmi gibi pürnem olmazdım
Aşkınla risayi âlem olmazdım
Etmeseydin eğer sen karagözlüm.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu

Ustalar kızcağızı bir kurnaya götürmüşler. Bir de sabun vurarak bırakmışlar. Kız kendi kendine yıkanmağa başlamış. Bu sırada bir de bakmış ki bir arap karısı gayet saltanat içinde yıkanıyor... Hep ustalar onun başına toplanmışlarmış. Buna kimse bakmıyormuş. Meğer bu arap hanım, büyüklerden birinin karısı imiş.

Arap karısı bu kıza acımış, onu kendi kurnasına almış. Konuşmağa başlamışlar. Arap, kızın gayet güzel olduğunu görünce tacub etmiş:

— Ben bu kadar saltanat içindeyim, bu kız bu kadar güzel, fakat fakir, bu ne hal.. demiş.

Uzatmayalım... kızı yıkatmış. Beraberce dışarı çıkmışlar, giyinip oturmuşlar. Kahveler, limonatalar ısmarlanmış. Hamam paralarını da verip giderlerken, arap karısı kızı bırakmamış:

— Beraber bize gideceğiz, demiş.

Sonra kızı arabasına almış. Kız giderken annesinin haberi olmadığını söylemiş. Annesine, misafirliğe gittiğini, filânca beyin evine misafir olduğu haber vermişler.

Nihayet yola koyulmuşlar. Epeyice bir yol gittikten sonra bir konağa gelmişler. Hanım efendi içeri girmiş. Hizmetçiler, kâhya kadın karşılamışlar. Akşam olunca yemekler hazırlanmış. Yemek yenmiş Arap karısı kıza:

— Sen şimdi rahat et, ben beşe kadar beyin yanında bulunacağım, sonra gelirim de beraber otururuz, demiş.

Kız da:

— Peki efendim, rahatınıza bakınız, demiş.

Hanımefendi Beyin yanına gitmiş, kız da başkalarile beşe kadar oturmuş. Sonra Hanımefendi gelmiş. Hizmetcilere:

— İki tane tavuk kesin demiş, birini soyun, fakat pişirmeyin. Diğerini soyun, temizleyin, pişirin, getirin.

Hanımefendi kıza:

— Haydi seninle biraz gezelim, demiş.

Kızla sokağa çıkmışlar. Bir ormana girmişler. Arap karısı orada:

— Ben şimdi talihimi çağıracağım, demiş.

Derken:

— Talihim, bahtım! diye bağırmış.

O ande meydana onbeş yaşında bir delikanlı gelmiş. Kadın kıza:

— İşte bu benim talihimdir, demiş. Ben bir arabım, fakat beye gayet güzel görünürüm, onun yanında da benden güzeli yoktur, şimdi de sen talihini çağır bakalım...

Kız, bunun üzerine:

— Talihim, bahtım! diye bağırmış.

Bir de bakmış ki meydana ihtiyar bir adam gelmiş:

— Beni ocak başından niçin kaldırdınız, üşüyorum, titriyorum, demiş, gitmiş.

— Sonra arab karısı:

— İşte kızım, demiş, senin talihin bu ihtiyar adamdır, sen güzelsin, güzelliğine kuruluyorsun. Fakat mağrur olma! Bak ben bu saltanatımla kurulmıyorum. Git talihini ara! Kimseye kurulma. Bu paralarını da al, sefayı hatırla ye!

Bu sözlerden sonra kız mağrur olmamış. Herkese güzel, tatlı, şirin görünmüş. Derken iyi bir yerden kısmeti çıkmış, evlenmişler. Onlara masal... Bizlere sağlık ...

AĞLAYAN NARLA GÜLEN AYVA

Evveli evveliyken, sinekler berber, develer tellal, koca öküz serdar iken; kargalar seferci, leylekler bezirgân, kırlangıclar terzi iken; ördekler kayıkçı, kazlar kürekçi, köpekler kalaycı iken; fareler derebeyi, köstebek mimar, kaplumbağa aşırcı iken bir paşa varmış. Fakat bu paşanın oğlan çocuğu olmazmış

Nihayet paşa son defa olmak üzere evlenmiş. Karısı hamile kalmış. Bu esnada paşa, karısına:

— Eğer bu çocuk kız olursa senin başını cellad ettiririm, demiş.

Zavallı kadın daima oğlan mı, kız mı, diye düşünürmüş. Dokuz ay on gün sonra paşanın bir kız çocuğu dünyaya gelmiş. Paşanın hanımı ağlamağa başlamış. Bunu gören ebe:

— Niçin ağlıyorsun hanımefendi, diye sormuş.

Hanım, dövüne dövüne :

— Ah, ben ağlamıyayım da kim ağlasın, demiş, paşa çocuğun kız olduğunu duyarsa benim başımı cellad ettirir.

Akıllı ebe çocuğu hemen oğlan gibi yapmış. Paşaya müjdeci yollamış. Paşa da ebeye hediyeler göndermiş.

Çocuk gün geçtikçe büyüyormuş. Fakat buna mukabil annesinin de derdi artıyormuş. Çocuk on altı yaşına gelmiş. Paşa, üzülmesin diye çocuğu sünnet ettirmiyormuş. Nihayet sünnet olma zamanı gelmiş, annesine haber göndermiş.

Bir gün çocuk annesine:

— Anne niçin böyle müteessirsin, diye sormuş.

Kadın nâçar derdini dökmüş:

— Yavrum, demiş, seni baban oğlan zannediyor. Bana senin için, «oğlan doğurmazsan boynunu cellad ettiririm» demişti. Eben seni yalancı oğlan yaparak babana oğlan bildirdi. Baban da şimdi seni sünnet ettir-

mek istiyor. Eğer senin kız olduğunu duyarsa, benim boynumu cellad ettirir.

Çocuk annesinin boynuna sarılmış:

— Pek âlâ anneciğim, demiş, sen üzülme. Ben vaziyeti anladım, meydanda sünnet cemiyeti kurulduğu zaman babamdan tayımla havuzun etrafında gezmek için izin alırım. Benim tayım emrimle yüce dağları aşar, tayımla kaçarım. İnşallah bir gün olur yine gelirim.

Ana, kız ağlaşarak vedalaşmışlar. Ertesi gün cemiyet kurulmuş. Dünyanın en san'atkâr çalgıcıları gelmiş. Paşa, oğluna:

— Sevgili oğlum, demiş, bu gün benim en meserretli günümdür. Yalnız benim emelim senin üzülmemendir, müsterih ol!...

Kız bundan istifade ederek :

— Sevgili babacığım, demiş, bana müsaade edinizde benim yaşta olan tayımla beraber şu havuzun etrafında tur yapayım. Sonra emrinizi yerine getiririm...

Padişah razı olmuş :

— Pekalâ oğlum, istediğin yerde dolaş, demiş.

Kız hemen atının yanına gelmiş, ona yalvarmağa başlamış. At, kızın haline acımış, lisane gelerek :

— Hiç üzülme sultanım, demiş, ben seni rüzgâr gibi uçururum, istediğin yere götürürüm.

Kız, tayının boynuna sarılarak üzerine binmiş. Havuzun etrafında iki defa döndükten sonra rüzgâr gibi duvarları aşarak uçmağa başlamış.

Paşa ile adamları şaşırarak arkasından koşmuşlar, fakat atın yerinde yeller esiyormuş.

Bunlar az gitmişler, uz gitmişler, dere tepe düz gitmişler, nihayet geniş bir ovaya gelmişler. At:

— Ey benim sultanım, demiş, ben seni buraya kadar getirdim. Bak karşıda ışık var. Sen oraya git. Ben artık meydana çıkamam. Sana üç tane kıl veriyorum. Başın sıkıldığı zaman bunları biribirine sürtersin, ben de imdadına gelirim... Haydi Allah selâmet versin.

Kız, atından ayrılarak ışığa doğru koşmağa başlamış. Oraya vardığı zaman kapıyı çalmış, karşısına bir adam çıkarak :

— Kız sen burada ne arıyorsun, diye sormuş.

Kız, yalvararak :

— Aman baba, beni buraya hizmetçi alınız, demiş.

Adam kızın haline acımış, onu yanına aşçı çırağı olarak almış.

O günden itibaren kız çok güzel çalışmağa başlamış. Ahçının yemeklerini kendi pişirmiş. Burası yaslı padişahın evi imiş. Bir gün padişah aşağıya haber göndermiş :

— Yemeği kim pişiriyorsa yanıma gelsin, demiş.

Kız hemen oğlan kılığına girerek padişahın yanına çıkmış. Padişah buna:

— Oğlum, sen nerelisin, kimin oğlusun, diye sormuş.

Kız da:

— Efendim, demiş, ben gayet zengin bir tüccarın oğluyum, fakat yolum buraya düştü, yolumu bulamadım, nihayet sarayınıza geldim.

Padişah:

— Pekalâ oğlum, demiş, zaten kibar bir delikanlı olduğun yüzünden belli. Benim üç tane kızım vardır. Fakat üçüncüsü çok inadcıdır. Hiç dışarıya çıkmaz. Hepsini bir kere görürsün, hangisini beğenirsen onu sana veririm.

Ertesi günü sahte oğlan kızları görmüş. En çok inadcı kızı beğenmiş, padişaha söylemiş. Padişah:

— Ah oğlum, demiş, o kız inadcıdır. Fakat bir kere sorayım...

Hemen kızını çağırmış. Olan meseleyi anlatmış. Kız:

— Peki babacığım, bu gece düşüneyim de yarın cevap veririm, demiş.

Gece olmuş. Kız odasına kapanmış. Sahte oğlan, kızı gözetlemek için anahtar deliğinden bakmıya başlamış. Gece yarısı kız bir altın liyen ile ibrik almış, pencerenin önüne oturmuş. Beş dakika sonra bir güvercin gelmiş. Kız suyu güvercinin başına dökmüş. Güvercin, ayın on dördü gibi bir delikanlı olmuş.

Sultan hanımla zevk ve sefa ettikten sonra, kız:

— Ah sevgilim, demiş, bugün miskinin birisi beni istemiş. Şimdi ben ona ne cevap vereyim?

Delikanlı gülerek:

— İlâhi sultan, demiş, üzüldüğün şeye bak. Sen ona söyle, dünyanın en güzel aynasını getirsin. O ayna devin Bağçesindedir. Aynayı alırken dev onu parçalar, sen de kurtulursun, ben de...

Ertesi gün kız meseleyi babasına anlatmış. Padişah da oğlana:

— İşte yavrum, bu kız böyledir, demiş.

Sahte oğlan ise gülerek:

— Hiç üzülmeyin padişahım, demiş, ben şimdi aynayı getiririm.

Hemen sokağa çıkmış, kılları birbirine sürtmüş, at gelmiş. Kız, ata olanları anlatmış. At:

— Ah sultanım, demiş, bu iş çok zordur. Fakat haydi Allah yardımcın olsun.

At bunu devin bağçesine götürmüş. Ona tenbih etmiş:

— Kapının önünde arslanla kuzu vardır, demiş, arslanın önündeki otu kuzunun önüne, kuzunun önündeki eti de arslanın önüne koy. İçeriye

gir. Dev seni karşılar, yukarıya kadar çıkarır. O, «aşağıya çorba pişirmiye gidiyorum» diye dişlerini bilemeğe gider. Sen de dolaptan aynayı alır, bağçedeki dereden atlar, kaçarsın...

Kız, atın dediklerini yapmış, aynayı çalıp kaçmış. Dev bunu görünce aynanın çalındığını anlamış, arkasından koşmuş. Kız da dereyi atlamış. Dev öte tarafta kalmış. Kuzuya:

— Tut kuzu, tut, diye bağırmış.

Kuzu ise:

— Niye tutayım, diye cevap vermiş, o bana ot verdi.

Dev bu sefer arslana baş vurmuş. O da:

— Ben de tutmam, demiş, o bana et verdi.

Dev de bunun üzerine:

— Oğlan isen kız, kız isen oğlan olasın, diye intizar etmiş.

Kız bir de bakmış ki hakikaten oğlan olmuş. Tabiî sevinmiş. Koşa koşa eve gelmiş. Kıza aynayı getirmiş.

Gece kız yine sevgilisine meseleyi anlatmış. Bu sefer delikanlı:

— Benim bağçemdeki Ağlıyan Narla Gülen Ayvayı getirirse varırsın, demiş.

Kız bunu da babasına söylemiş. Oğlan hemen atını çağırmış. Yolda giderlerken ufak bir çocuğun elinde pösteki ile bir külah, bir de kırbaç girmüşler. Çocuğa:

— Bu ne, demişler.

Çocuk da:

— Külâhı başına geçirirsen seni kimse görmez, demiş.

Çocuğa altın vermişler. Oğlan bunu giyince doğru delikanlının bağçesine gitmiş. Bir elile narı, bir elile ayvayı tutmuş. Nar ağlamağa, ayva da gülmeğe başlamış.

Bu hali gören delikanlı:

— Sultan hanım, kulakların çınlasın, demiş, hakikaten akıllı ve cesaretli bir erkeğe sahip oluyorsun. Şimdiye kadar benim idin, şimdiden sonra onun olursun...

Sözü uzatmıyalım. Oğlan, kızın bu sefer istediklerini de götürmüş. Nihayet evlenmişler. Çocuk, sultanı alarak kendi evine götürmüş. Annesinin ağlamaktan gözleri kör olmuşmuş, babası da ihtiyarlamışmış. Son zamanlarında çocuklarına kavuşan ana baba da bu suretle mesut bir hayat geçirmiye koyulmuşlar. .

KIRK HARAMİLER

Evvel zaman içinde Kasım ile Ali Baba adında iki kardeş varmış. Bunlardan Kasım zengin, Ali Baba ise fakirmiş.

Ali Baba, ailesini geçindirmek için her gün ormana giderek kestiği odunları şehre götürüp satarmış.

Yine bir gün ormanda odun kesmekle meşgul iken uzaktan bir çok atlıların dört nalla geldiklerini görmüş. Korkusundan bir ağaca tırmanmış, dalların arasına saklanarak onları seyre dalmış.

Meğer bunlar Kırk Haramilermiş. Kırk Haramiler atlarından kırk sandıkla inmişler. Reisleri, çalılıklarla örtülü bir kapının önünde Ali Babanın işiteceği bir sesle:

— Açıl susam, açıl, demiş

Derhal bir kapı açılmış. Bu adam diğerlerini birer birer içeri sokmuş. Sonra kendi de girmiş, kapıyı kapamış.

Haramiler epeyce bir müddet kayalıktan çıkmadıkları için Ali Baba ağaçtan inmemiş. Fakat içine de fenalıklar gelmiye başlamış. Tam bu sırada kayalık açılmış, Haramiler çıkmışlar. Reisleri yine:

— Kapan susam, kapan, demiş.

Kapı kapanmış. Haramilerin kırkı da atlarına binerek ormandan uzaklaşmışlar. Ali Baba ağaçtan inmiş. O garip kapının yanına gitmiş:

— Açıl susam, açıl, demiş.

Kapı açılmış. Ali Baba, içerisinin hazinelerle dolu olduğunu gördüğü zaman şaşırmış. Altın ve billurdan kâseler içinde elmaslar, inciler, yakutlar duruyormuş. Bunların hesabı yokmuş.

Ali Baba, heybesine eşeğinin götüreceği kadar altın doldurmuş. Dışarı çıkınca da:

— Kapan susam, demeği unutmamış.

Evine gelmiş. Macerayı karısına anlatmış, kimseye söylememesini tenbih etmiş. Zengin olmuşlar. Altınları satmakla bitiremiyorlarmış. Nihayet tartmağa karar vermişler. Ali Ba bir terazi almak için kardeşi Kasımın evine gitmiş. Kasımın karısı, Ali Babanın teraziyi ne yapacağını merak etmiş. Terazinin bir gözüne bal sürmüş.

Ali Baba işini bitirdikten sonra teraziyi iade etmiş. Fakat bir gözünde bala yapışarak kalan altını görmemiş.

Kasımın karısı sabırsızlıkla kocasını beklemiş. Kasım geldiği zaman:

— Sen bizi zengin zannediyorsun, kardeşin bizden zengin, demiş. Altınlarını saymıyor da tartıyor...

Kasım bunu kıskanmış. Gece gözüne uyku girmemiş. Ertesi sabah

Ali Babanın evine gitmiş. Ali Babanın karısı, Kasımın işi sezdiğini anlamış. Kasıma :

— Kimseye söyleme, altınları aramızda paylaşırız, demiş.

Kasım razı olmamış. Ali Babayı sıkıştırmış. Altınları nasıl bulduğunu hikâye ettirmiş.

Kasım hazinenin en iyi tarafını almağa karar vermiş. Katırlar alarak ormana gitmiş. Kayanın öynüne gelerek :

— Susam açıl, demiş.

Kapı açılmış, biraz sonra da içeri giren Kasımın arkasından kapanmış. Kasım bir çok altınları, birçok mücevherleri katırlara yüklemek için kapıya kadar gitmiş. Fakat orada ne söyliyeceğini unutmuş. Ne kadar hububat ismi varsa saymış.

— Arpa açıl, darı açıl, buğday açıl, demiş, durmuş...

Fakat kapı açılmamış. Kasım da korkusundan ağlamıya başlamış.

Bir kaç saat sonra Haramiler mağaralarına dönmüşler. Kapıda Kasımın katırlarını görünce sırlarının meydana çıktığını anlamışlar. Kılıçlarını çekerek kapıya yürümüşler. Haramilerin başı :

— Susam açıl, demiş.

Kapı Açılınca Kasım kurtulmak için dışarı atılmış. Fakat Haramilerin elinden kurtulamamış. Onu hazineleri içinde öldürmüşler.

NEYDİM, NE OLDUM, NE OLACAĞIM

Var varana, sür sürene. Baykuş çoktur, sever virane. Destursuz bağa girenin, kalp akçe ile meyhaneye girenin, hokka, çömleğini başında patlatır yarın sabah Bekri Mustafa!

Hak dost, veli dost. Babamdan kaldı bir eski post. Ben dikerim, o sökülür. Arasına kehle, bit sokulur. Ufacığı bakla gibi. Büyüceği toplu gibi

Bit neymiş, pire hacı için. Tuttuğu yeri daha çok tanırmış. Tuttum pireyi, İstanbula yolladım. Bekledim bekledim gelmedi. Ardından menzil yolladım. Bir kaz aldım pazardan. Akça pakca, eti kemiciğinden pekce.

Kırk kişiyiz, onumuz odun yarar, onumuz ateş yakar, onumuz kav çakar. Bir de baktık kaz kafasını kaldırmış, kazandan bize bakar. Sıçan takla tukla, ne nohut koydu bu sene ne bakla. Kahveci kutuyu sakla. Tiryaki olmuş o güdük sıçan. Sıçan ovada yedi başağı. Sıyrıldı çıktı direkten, somunu kaptı gürekten, gözleri büyük çörekten, dişleri büyük oraktan.

Tavanda teker meker. Gözlerimize çıl döker. İhtiyarlara bakmaz geçer.

(Devamı var)

Naki Tezel

HALK TÜRKÜLERİ [1]

(Geçen sayıdan)

İsparta - Şarkî Karaağaç türkülerinden

Gide gide ben sılamdan ıradım [1]
İradımda yad ellere yaradım
Etrafımda Nesibeyi aradım

Ak alnıma kara yazı yazıldı
Mezarımız yad ellere kazıldı

*

Gide gide tutmaz oldu dizlerim
Ağlamaktan görmez oldu gözlerim
Bu yerlerden geçmez oldu sözlerim

Ak alnıma kara yazı yazıldı
Mezarımız yad ellere kazıldı

*

Bir giderim beş ardıma bakarım
Hem ayrılık hem hasretlik çekerim
Gözlerimden kanlı yaşlar dökerim

Ak alnıma kara yazı yazıldı
Mezarımız yad ellere kazıldı

*

Salıverin koyunlarım sulansın
Sulansında (silindi) yi dolansın
Harman oğlu torba taksın dilensin

Ak alnıma kara yazı yazıldı
Mezarımız yad ellere kazıldı

Bu türkünün Karaağaçlı Recep ağa için söylendiği rivayet edilir.

Akşehir türkülerinden:

Saraybурnundan gelir geçersin
Armalı armalı (sırmalı sırmalı) yelken
açarsın

Oğlan bir yana
Şişeler meydana
Doldur anam bir tane
Atsak olmazmı ?
Kuş tüyü mindere
Kadifeli yasdığa

İkimiz yan yana
Yatsak olmazmı ?
İstemem onu bunu
Çözmeli donu monu
Şeftali sulu mulu
Versen olmaz mı ?
Oğlan bir yana
Şişeler meydana
Doldur anam bir tane
Atsak olmaz mı?

(Bir jandarmadan yazılmıştı)

Beypazarı türkülerinden:

Yuca dağ başında yayılan ceylan
Yetirmiş yavrusun gözleri püryan
Bir vefasız yare gönül bağlayan
Cehennem narına yanmışa benzer
Al yanak üstüne gül ilen nerkiz
Sabahlar olmuyor sürmelim sensiz
Yandım allah yandım yandırma beni
Seviyorum diye kandırma beni

*

Yüce dağ başında armut silkerim
Eser yellerle bende eserim
Felek bizi ayrı ayrı düşürdü
Kader böyle imiş kime küserim
Al yanak üstüne gül ilen nerkiz
Sabahlar olmuyor esmerim sensiz

*

Yüce dağ başında kamer tay olur
aklıma düştükçe fikrim zay olur
herkesin sevgisi üç beş ay olur
Yandım allah yandım yandırma beni
Seviyorum diye kandırma beni

*

Ayağında iskarpin sadef düğmeli
Yanağı da bir karış püskürme benli
Gündede üç beş defa gördüğüm yâri
Şimdi haftalarca göremem gayri
Al yanak üstüne gül ilen nerkiz
Sabahlar olmuyur sürmelim sensiz

[1] (Iramak) uzaklaşmak. (İsparta)

(Ankaralı başçavuş Hikmet'ten zaptedilmiştir.)

Türkü :

Eminemin çam dibinde sesi var
aman aman
Varın bakın bohçasında nesi var
Üç yazmayla top püsküllü fesi var
Aman Eminem geç gidelim dağlara
Mekân tutalım mor sünbüllü bağlara

*

İspa Mehmet avlulardan hopluyor
Çakır Mehmet şalvarını topluyor
Katil köpek şu (Balat) ı bokluyor

ellerim ellerim kınalı ellerim
yakdı beni senin kibar dillerin

(Balat-Dursunbeyde 1932 yılında yazılmıştır.)

Türkü :

Şu dağların karı var
Hep ellerin yâri var
Sen ağlama sevdiğim
Ben ağlasam yeri var
Kara biberim görmüşler
İnkâr edelim

*

Evleri var üst başta
Mendili kaldı taşta
Gel sevdiğim sarılalım
Düğün kokusu başka

Yazması mor yeşil
Gâvur gelin

(Balat - Dursunbeyde 1932 yılında yazılmıştır)

Türkü :

Kaz Ahmet derler adıma
Çok düşen oldu ardıma
Çak düşen oldu ardıma
Beş yüz fişek kuşandım
Jandarmalar derdine
Aman de kaz Ahmet
Olmayaydın sen
Dağlara, yaylalara
Varmayaydın sen

(Balat - Dursunbeyde 1932 yılında yazılmıştır)

Türkü :

Gök yüzünden geçip gider kumrular
A kız neydir göğsündeki yumrular
A kız neydir göğsündeki yumrular
Demirciler demir döğer tunç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur
Sevip sevip ayrılması güç olur

(Tursunbeyde yazılmıştır).

[Canik'te zaptedilmiş Karam türküsü kısmen bu türküyü andırıyor. Bakınız: Darülelhan külliyatından halk şarkıları defter 1 sahife 14.]

Türkü :

(Dul kalan küçük çelebaşına «kayın biraderine» verilen bir gelin için yazılmıştır.)

Sabah olur çocuk gider oyuna
Oynar oynar taş doldurur koynuna
Sabah olur çarığını giyemez
Akşam olur ekmeğini yiyemez
Gir koynuma çöz uçkuru diyemez
Gevinirde yine bir halt yiyemez

Aman çocuk gebereydin öleydin
Bende nolur bir dengime varaydım

*

Oduncular kısa keser odunu
Oğlan küçük kız kaldırmış budunu
Çocuk kısmı ne bilirmiş tadını

Aman çocuk gebreydin öleydin
Ben de nolur bir dengime varaydım.

(Güdüllü Yağcı Hüseyinden zaptedilmiştir).

Ankara-Ayaş Güdül türkülerinden:

Bozlak

Deyiş:

Yüce dağ başında laleler biter

BURSADA ÇOCUKLUĞA DÂİR ÂDETLER VE İTİKATLAR

Umumiyetle ailelerde erkek çocuğa kıymet verilir. Hele ilk çocuk erkek olursa ana ve babaya uğur getirecektir. İlk evlâdını dünyaya kız getirmek talihsizliğine uğrıyan ana erkek tarafının biraz teveccühünden kaybeder. Hattâ bir iki gün isim koymazlar. Evlendikten sonra her halde arzu edilir. Evvelce çocuğu olmayan kadınlar « Çocuk anası » ismile kendi kocalarına ikinci tedarik bir zevce tedarik etmeğe razı olurlardı. Fakat ikinci zevce edilmeden evvel kadın kendi çocuğu olması için:

Ateşim yanmadan dumanım tüter
Yardan ayrılmak bana ölümden beter
Yardan ayrı düştüm ağlarım.

Deyiş:

Yüce dağ başında bir bölük karaydım
Yel estikçe ılgıt ılgıt eridim
Evvelde sevimli yârin ben idim
Şimdi gözüne diken mi oldum sevgilim.

Deyiş:

Karşıdan karşıya şahin uçurdum
Ezdim ezdim şeker ile şerbet içirdim
Ah ile diyar gurbette ömrüm geçirdim
Ah ile gurbette geçen ömre yazık değil mi.

(Güdüllü Yağcı Hüseyinden zaptedilmiştir).

Cezair türküsü:

Cezairin benefşesi top biter
Arasında türlü türlü ot biter
Benim derdim elinkinden besbeter
Derdlilere şifa olan Cezair.

*

Cezairin gemileri yağlanır
Yağlanır da tersaneye bağlanır
Cezairde nize koç yiğitler eğlenir
Koç yiğitler eglencesi Cezair.

*

Cezairin harmanları savrulur
Savruldukça daneleri ayrılır
Sılayi ektikçe başım çevrilir
Dertlilere şifa olan Cezair.

*

Cezairin develeri gelir Hicazdan
Dürlü kumaşlarla dolu olur bedesten
Hanımları seyr eder altın kafesten
Çarşıları mermer taşlı Cezair

(Ankara, Ayaş kazası, Güdül nahiyesinde söylenen türkü - Yağcı Hüseyin tarafından).

Cezair türküsü [1]

Cezairin ufak ufak evleri
İçindedir ağaları beyleri
Türkçe bilmez mani söyler dilleri
Tunus Trablus Cezairi of

*

Yaz gelince gemileri yağlanır
Kış gelince tersaneye bağlanır
Delikanlılar Cezairde eğlenir
Sokakları mermer taşlı Cezair hey.. of.

Toplıyan:
Hikmet Turhan Dağlıoğlu

[1] (Ödemiş) Dökülcük yaylasında söylenen Cezayir.

I — Emir Sultana adak yapar. Oradaki evliyadan okunmuş pamuk ipliği alır, onu beline bağlar.

II — Kara Mustafaya gider, kurban adardı. Evliyanın ayak izi bulunduğu kabul olunan kurnadan bir avuç su içer, elini büyük havuza daldırırdı. Artık talihine eline ne geçerse onu yutacaktır. Bu türlü tedbirlerle, adaklarlada çocuğu olmazsa ve zevcide israrla evlât isterse o zaman ikinci zevce tedarik olunur.

Çocuğun cinsiyetini tayin için kadının yüzüne leke basarsa çocuk kız olur. Ekşi yerse yine kız olacaktır. Hattâ «ye ekşiyi doğur Ayşeyi» derlermiş. Kurşun dökülürdü. Ateşe şap atılır, şekillerine bakarak kız veya erkek olacağı tayin olunurdu Yine hâmile kadının haberi olmadan minderlerin altına bıçak, makas konur, kadın habersizce makas üzerine oturursa eli Kılıç tutacaktır.

Çocuk için hazırlıklar yedinci ayda başlar. Çünki yedi aylık doğan çocuk da vardır. Açıkta kalmasın diye hazırlıklar altıncı ayın sonunda başlar. Kadın ilk anne olacak ise çocuğun yabanlıkları — itinalı eşyası — ve beşik takımı — kız annesi tarafından yapılır. Erkek taraf da gündelik levazımı hazırlıyacaktır. Doğacak evlât için hazırlanan eşya merasimle kız evine gelir.

Kundak takımının eşyası : Kundak, pamuklu, ayakbezi, kolbezi, çocuk sarılık olmasın diye yakası nikâhsız bir genç kız tarafından sarı ipekle oyalanmış tülbend bir gömlek, zıbın, entari, takke, başı dik tutmak için baş, ense ve omuzları birden saran «Dardıngaç» kulakların şekli bozulmasın diye çene altından alınıp baş üstünde bağlanan «Bağcık» alına bağlanan çatkı, temizlik bezleri, apış yüre bezidir. Bunlardan başka variyetli olursa altı kat, fakir olursa iki kat üst için yünlü veya ipekli entari hırka, bunlar çocuk doğmadan evvel gider. Çocuk doğunca bunlardan başka takımı ile beraber beşikte gelecektir. Beşiğe de doğan çocuk kız ise oya, makas, erkek ise güzel küçük çakı bağlanır. Yastığa da küçük bir altın nazarlıkla beraber dikilecektir. Çocuğun doğumile bazı merasim başlar. Daha evvelleri çocuk doğduktan sonra sabırlı olsun diye üç ezan geçinceye kadar anne sütü verilmezdi. Üç ezan geçtikten sonra ebe anne memesinin zehiri gitsin diye bir soğanla uğar «Kur'anı Kerimin» bir sahifesini açar, parmaklarını sahifeye süren çocuğun, okumuş olsun, halim olsun, selim olsun dedikten sonra çocuğun ağzını sıvardı. Parmakla şekerli su verdikten sonrada annesi çocuğa süt verirdi.

Çocuğun göbeği ailenin büyüklerinden birinin ismile kesilir. Çocuğun hakikî ismi üç gün sonra verilir. Ailenin en büyük erkeği iki rekât namaz kılar, çocuğu kucağına alır, Kıbleye döner, çocuğun kulağına doğru ezan okuduktan sonra (senin ismin şudur) der. Doğumun ilk günle-

rinde çocuğa taalluk eden merasim pek yoktur. Bu günlerde anne bazı kaidelere tabidir.

İlk doğum günü akşama kadar bir şey yemez. İlk yiyecegi yemek eş dostundan gelen kuymak [1] olacaktır ki loğusaya bunu getirmek âdettir. Loğusa kadının başına korkuluk konur. Her türlü tehlikenin önüne hep o geçecektir. Aynı zamanda loğusayı nazardan muhafaza eder. Kem nazar onun üstünde kalacaktır. Bir soğan ve sarmısak, bir elma, bir Meryemana eli içi, akıtılan bir yumurta birden bir şişeye devrilir, al bir gaz boyamasile sarılır ve bir mushafla beraber loğusanın başı ucuna asılır. Eğer loğusa dolaşırsa hep onu eline alır, öyle çıkar. Yatak yalnız bırakılmaz, birisi bekler, olmazsa al basmasın, diyebir süpürge bırakılır. Doğumun yedinci günü «kekik ziyafeti» verilir. Kız ve erkek tarafının akrabaları davet olunur. İlk merasim kırk hamamı ile başlar. Bir kaplıca kiralanır. O gün oraya kimse gelmez. Loğusa ve onun akrabalarile dostu gider. Loğusa sokak kapısından çıkarken korkuluğu eşikte ezer.

«Acılık dışarı, tatlılık içeri» diyerek, bilhassa soğanı dışarı, elmayı ayağile içeriye doğru iter. Hamamda yemek, saz, eğlenti yapılır. 40 bahar bal ile karıştırılır. Herkes ondan yer, bu ağız tadıdır. Sonra 12 türlü bahar baş kili ile karıştırılır, loğusanın vücuduna sürülür. O yıkanıp akarken loğusanın bütün ağrıları ve hastalıkları gider. Kırk hamamından sonra anne çocuğu ile dolaşır. İlk gittiği evlerin varlıklı, mevkili, güzel aileler olmasına itina eder, «çocuğu öyle olsun» diye. Gezdiği yerlerde çocuk şişman olsun diye yumurta, şeker, ekmek, beyaz olsun diye un verilir.

İkinci merasim tırnak kesme merasimidir. Çocuk altı aylık oluncıya kadar tırnağı kesilmez. Altı aylık olunca kına yakılır — çocuğun parmaklarına kına konur — Ertesi gün tırnaklarını kesmeden evvel eli babasının para kesesi içine daldırılır. Avuçladığı parayı anne alır, saklar. Bu para kendisine uğur getirecektir. Tırnaklar kesilir, bu kesilen tırnaklar da küçük beyaz tülbende sarılır, babanın kesesi içine atılır, bu tırnaklar baba kesesine bereket verecektir.

Çocuğun ilk dişi çıktığı zaman buğday yapılır ve bütün ahbaplara gönderilir. Çocuğun dişinin çıktığını ilk evvel kim görürse o, muhakkak çocuğa gömlek diker ve getirir. Çocuğun dişleri değişmiye başladığı zaman ilk düşen diş saklanır. Onun tozunun verem hastalığını iyi ettiğine itikat olunur. Bir de çocuk tay taya kalktığı zaman çabuk yürüsün diye ayak poğçası yapılır. Hazırlanan çöreklerden birinin içine para ko-

[1] Tereyağı ve unla yapılan yemek. Tereyağında un kızartılır. Kavrulan un hafif şekerli şerbet içinde ezilir. Hafif mahallebi gibi bir şey olur. Tabağa dökülen bu muhallebi üzerine tereyağı, tarçın, bahar dökülür.

nur. O para kimin parçasına isabet ederse, o, muhakkak çocuğa bir elbise veya gömlek yapmakla veyahut bir hediye almakla mükelleftir. Erkek çocuklar için sünnet düğünü yapılır.. Çocuk bilhassa mariz ise erken sünnet ederler. O gün hokkabaz, orta oyunu yapılır, ziyafet verilir. Fakat sünnetin tek yaşta yapılmasına itina ederler.

Mektebe başlamakda çocuğun hayatında heyecanlı vak'alardan birini teşkil eder. Dört ay on gün oldu mu çocuk mektebe başlıyacaktır. Kız ve erkek için ayrı, ayrı mahalle mektepleri olduğu söyleniyor. Eskiden mektebe şöyle başlanırdı:

Çocuk mektebe başlıyacağı günden bir gün evvel mektebe haber gider. Mektep talebesinden âminciler talebenin evine gelir. Ön arabalara onlar binerler. Davetlilerin arabalarıda hazırdır. Âmincilerin arabalarının arkasındaki ilk arabaya talebe ve annesi, ablası binerler. Çocuğunun yere basmamasına itina olunur. Hep kucaktan kucağa gezdirilir. Mektebe ilâhilerle varılır. Mektep talebesi alayı kapıda karşılar. Âmin alayı ve davetliler hazırlanmış olan bir odaya giderler. Bir tarafına hoca oturur, karşısına yeni talebeyi alır. «Rabbiyesir» okutulur. Alfabe sonuna kadar tekrarlanır. Çocuk hocasından başlıysrak sıra ile annesinin, akrabalarınını elini öper

Elbette o gün için mevkie göre kadife veya ipekli şiltesini kendi eline alır, arkadaşlarının yanına gider, diğer çocuklar onu aralarına alırlar. Her çocuğa para ve şeker dağıtılır, çocuğu kucağa alıp arabaya bindirirler. Davetlilerle beraber eve dönerler. Evin aielesinin ihtiyarları evladımız geliyor, nur getiriyor, mektep kokusu getiriyor, diye çocuğu kucaklayıp yukarı çıkarlar. Öğle ziyafeti verilir. Baba akşam üstü eve gelirken telli kadife kese ve diğer hediyeler verir. Ertesi sabah çocuk kalfa ile beraber mektebe gider.

Bu gün, bu âdetlerin hepsi terkedilmiştir.

Çocukları olan kadınlar ne yaparlardı:

I — Yaşar, Dursun, Kaya gibi isimler verirler.

II — Çocuk doğar doğmaz onu ahbaplarından birine «sattım der, oda aldım der» ve çocuğun ismini Satılmış koyar.

III — Tılsım yaparlar. 41 tane nikâhlı kadından onar para toplanır. 41 on para bir demirciye götürülür, dövülür, bu safiha haline getirildikten sonra üzerine 41 tane «Mehmet» ismi yazıldıktan sonra bu çocuğun üzerine takılır. İsmi de Yaşar konur.

IV — Babasının eski hilâli gömleğinden gömlek dikilir.

Çocuk hastalıkları için şu tedbirler alınırdı :

Hastalık gelmesin diye baş ucuna mushaf ve sıcak su korlar, küçük çocuğun ağzında kurbacık denilen ve ekseriyetle ölüme sebebiyet veren bir hastanın önüne geçmek için ince gümüşten erkek ve dişi olmak üzere

iki kurbağa yapılır, bunu çocuk üzerine takarlar. Çocuğu nazardan, birçok hastalıklardan muhafaza etmek için mavi boncuk, şap, çöre otu, çocuk hali denilen hastalık için nuskalar yazdırırlar.

Çocuğun karnı ağrıdığı zaman çıra isile anne sütü karıştırılıp çocuğa içirilir. Çocuğun konuşması gec kalmış ise bülbül kafesindeki artık suyu yahut yıkanmış kaşıktan süzülen suyu içirirler.

Yürümesi geç kalmış ise cuma günü ezanla selâ verilirken çocuk minareye doğru sallanır. (Salladım çocuğu selâya, yürüsün inşallah haftaya cumaya) derler. Al basmasın diye ölü evinden çıkan insan loğusaya gösterilmez Hattâ mahallede ölü olursa o gün loğusa evine misafir kabul edilmez çünkü çocuk karışır, sarsan olur, yahut geç konuşur. Yine erken yürüsün diye çocuğun bacaklarına yumurta akı sürülür. Bundan başka (yürüyen dededen) yaprak alır, çocuğun beline bağlarlar. Yatıra mum ve süpürge adarlar [1].

Çocuk sarılık olursa sarılığı kestirirler ve yahut içinde 40 anahtar olan altın sarılık tasından çocuğa su içirirler ve onun yüzünü o su ile yıkarlar. Bu sarılık tası Bursada birkaç ailede varmış. Mekkeye giden hacılar oradan getirmişler, her eve «Allah rızası» için verirlermiş,

Çocuk eğer uyumazsa bazan afyon yutturutlarmış. Fakat ekseriya uyku muskası takarlar.

Uuku muskası :

Yemlihamekseliha, misliha mekseliha, mernüş tebernüş şazünüş keşe tatnüş kıtmır. Bununla asırlarca sükûnetle uyku uyuyan eshabı kerem gibi temiz ve deliksiz bir uyku uyuması temenni olunur.

Çocuk hakkında bazı itikatlar:

Hamile kadının karnına el konur, mutad olan bazı dualar okunursa çocuk, kız ve erkekten hangisi istenilirse, o olacaktır.

Kadın, çocuğu ilk oynadığı zaman kimin yüzüne bakarsa çocuğu ona benzer Tavşana bakarsa dudağı yarık olur.

Kadın bir yerden gizli bir şey alırsa elini vücudunun neresine kondurmuşsa çocuğun orasında bu iz kalacaktır

Kara biber ben, gül kırmızı, erik mor leke olur.

Kadın çok ayva yerse çocuğun yanakları çukur olur. Hayırlı gecede doğan çocuklar hayırlı olur. Mukaddes gecelerde doğan çocuklar şaşı, altı parmaklı gibi kusurlu olurlar..

Faika İsamettin

[1] Bursada hemen her köşe başında bir yatır var. Her evliyadan bir şey için istiane ederler.

KOŞMALAR

Cevherîden [1]

I

El çek tabib el çek yaram üstünden
Sen benim derdime deva bilmezsin
Sen nasıl tabibsin yoktur melhemin..
Yaram yürektedir sarabilmezsin..

*
* *

Yüzün gülüç amma yüreğin hâin,
Çekmiyen ne bilir bu aşkın yâyın;
Yıktın, viran ettin kalbi sarâyım,
Sen onun bir taşın koyabilmezsin..

*
* *

(CEVHERÎ) der şirin şirin sözlerin,
Adüvlerden kendi kendim gizlerim..
Ağlasana ne durursun gözlerim;
Bir dahi yar yüzü görebilmezsin..

II

Gönül melûl olup eyleme ahı;
Âşıka ayrılık olagelmiştir..
Gel dinle sözümü hupların şahı,
Ağlayanlar bir gün güle gelmiştir.

*
* *

Hatırını yıkma bu ben gedanın,
Bir dane kuluyuz bâri Hüdanın..
Nice sencileyin gonca fidanın,
Açılan gülleri sola gelmiştir..

*
* *

Güzelsin sevdiğim biz de biliriz..
İltifatın vardır deyu geliriz..
İncinme sevdiğim bir yar buluruz;
Mecnun mevlasını bula gelmiştir..

*
* *

Doğan aylar gibi doğup dolanma;
Çıkup karşımızda böyle salınma;
(GEVHERÎ) sevdi deyu her gez darılma,
Severler güzeli olagelmiştir..

III

Celâlin cehennem, cemâlin cennet;
Bu gün cismi camit cim cime düştü..
Kaşların turrası hüdaya minnet,
Mübarek minnetin mimmime düştü..

*
* *

Seyre çıktı bu gün hep üftadeler,
Yeşil donlar giymiş melekzadeler.
Eğnine giyince beyaz sadeler;
Hep görenler dedi: sim sime düştü..

*
* *

Ezel bahar oldu açıldı güller;
Şakıyıp ötmede garip bülbüller..
Şimdi açılınca ol gonca güller;
Hep âşıklar dedi: kum kuma düştü..

*
* *

(GEYHERÎ)sözlerin hava yere say;
Elif kaddin bu gün eylediler yay..
Bu gün güzelleri eylediler pey,
Varalım, bakalım, kim kime düştü...

Âşık Necip'ten

I

Vücudum zaifdir halim pek yaman
Gövdesinde kalmış zerrece iman
Necib'in halini sormayın yaman
Necip sana kurban derim söylemez

*
* *

Gönlümün serveri geldi yanıma
Şifa verdi bedenime, canıma
Canım kurban ayağının....
Necip sana kurban derim söylemez

---

[1] Sadettie Nüzhet'in kitabında yoktur.

Kaldır nikabını göreyim seni
Sil gözüm yaşını ağlatma beni
Kıyamet yıkılsa gözlerim seni
Necip sana kurban derim söylemez

*
* *

Kazıldı kabrim tendedir canım
Şükür olsun mevlâ yanımda yârim
Niyaz ile hak almasın almasun canım
Necip sana kurban derim söylemez

*
* *

Yüklendi barhânem yürüdü göçüm
Necib'i görmeğe gelmedin niçin
Bilürüm efendim affeyle suçum
Necip sana kurban derim söylemez

*
* *

Bu güzellik sende olmasun zahir
İbretle çektiğim siz bulun zahir
Öldürür necatım olursun âhir
Âhiri sen bilürsün derim söylemez

*
* *

Belinde dividi elinde kalem
Sevdası başında dinlemez kelâm
Sen gelmesen gönderiver bir selâm
Necip sana kurban derim söylemez

II

Gece rüyamdan gitmez
Sohbetin dillerde dillerde
Candan güzel muhabbetin
Gördüm illerde illerde

*
* *

Cevr-ü cefa etme nolur ?
Adüv ettiğini bulur
Affile kusur çok olur
Beğim kullarda kullarda

*
* *

Bu hasta halim sormağa
Yâreme merhem sarmağa
Yâr gelür deyü görmeğe
Gözüm yollarda yollarda

Yaralarım sızılar habip
Deva ister yoktur tabip
Üç cefasız garip NECİP
Gene hallerde hallerde

* *
*

Feyzi'den

Yürü dilber yürü kalmadı sabrım
Gözlerim yolunu bekler gelesin
Görmez misin bir gez hâli melâlim
Olmuşuz Leylâya Mecnun bilesin

*
* *

Ölmeden öldürdün sardın kefene
Geldiğime pişman ettin cihana
Yedi cehennemde yetmiş bin sene
Dilerim ebed abâd kalasın

*
* *

Bir kere fikrine getir Hüdayı
Güzeller âşıka eder edayı
Güldürsen sen de şu gedayı
Dilerim sevdiğim sen de gülesin

*
* *

Yardım eylemedi ne çare kader
Talihimiz böyle ber'akis gider
Sen de benciłeyin mahzun mükedder
Boynu bükük benzi soluk olasın

*
* *

Kalmadı sevdiğim sabra kararım
Düşmüşüm derdine deva ararım
Ölürüm yolunda yahut sararım
İşte yârim bunu böyle biesin

*
* *

(FEYZİ) namusu ârı kaldırdın
Gönül mürgun yâr yoluna aldırdın
Ne öldürdün dilber ne de güldürdün
Lûtfeyle derdime deva bulasın.

Toplıyan
Ziya Günalp